

AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUB KIADVÁNYAI

24

AZ EZERÉVES MAGYAR ALKOTMÁNY

TASNÁDI NAGY ANDRÁS

ELŐADÁSA

AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUBBAN

1939. JANUÁR 11-ÉN

(250. VITAEST)

BUDAPEST, 1939

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

Ugyanezen a helyen 1921 tavaszán az akkori alkotmányjogi helyzetről tartottam előadást.

Akkor az az aggodalom vezetett, hogy az 1918-as forradalmi események, melyek elseperték a parlamentet, száműzetésbe kényszerítették a királyt és törvényen kívüli tényezők kezébe adták a közhatalmat, teljesen elszakítanak bennünket a jogfolytonosság útjáról. Éppen ezért akkori előadásomban a legszélsőségesebb, a formalizmusig menő jogfolytonossági alapra helyezkedtem. Akkori fejtegetésem lényege az volt, hogyha azt akarjuk, hogy a magyar alkotmányos jogfejlődésben szakadás be ne álljon, úgy meg kell mentenünk a jogalkotó források folytonosságát, tehát a nemzetgyűlés félretételével az országgyűlés két házát kell összehívni a régi törvény alapján, mert az országgyűlés helyettesítését alkotmányunk nem ismeri. Abból a gondolatkörből indultam ki, amelyben mint ifjú jogász nevelkedtem. Abból a gondolatkörből, melyet Deák Ferenc fejlesztett ki a 60-as években és amelyet felirati javaslataival, közjogi felszólalásaival teljes — mondhatnám — klasszikus tökélyre emelt.

Nem vettem észre azt, hogy ez a minociózus, ez a formalisztikus tekintetben szinte szélsőséges közjogi felfogás helytálló volt és szükséges volt akkor és addig, amíg a Habsburg-ház uraimé Ausztriával szoros kapcsolatban tartott bennünket és állami önállóságunk állandó féltékeny védelmére kényszerített, ugyanez a felfogás azonban már nem időszerű akkor, amikor Ausztriával fennálló kapcsolatunk teljesen szétszakadt.

Az azóta eltelt idő megtanított arra, hogy nem helyes ezekben a kérdésekben merev elvi álláspontra helyezkedni, mert az élet megcáfolja, sőt megcsúfolja az embert. Az idő ebben a kérdésben is bebizonyította, hogy az élet erősebb az elméleteknél és bebizonyította, hogy az, ami 1848-tól 1918-ig igazság volt, helyes elmélet, elengedhetetlen módszer, az 1918 után már nem ugyanolyan igazság, nem ugyanolyan helyes elmélet és nem éppen olyan elengedhetetlen módszer.

Valóban szakadás állt be 1918-ban alkotmányunk fejlődésében a jogfolytonosság szigorú megítélése szempontjából, az idő azonban bebizonyította, hogy a folytonosság helyreállításához nem volt szükség a túlzó formalizmusra, elvégzett mindent a természetes, az élet parancsolta fejlődés.

Új élet fakadt a magyar alkotmányos élet ősi fáján. Új ág fakadt és virágzott ki és bizony bűn volna, ha valaki ezt most letörni akarná és mindenképen a már beforrt törés nyomán akarna új életet kikényszeríteni.

De nem ezen a vonalon akarom folytatni fejtegetéseimet. Bár előadásomat nem szigorúan tudományos módszer szerint, hanem egy könnyedebb — mondhatnám — beszélgetési formában óhajtom megtartani, ami a helyhez, alkalomhoz sokkal jobban illik, mégis szükségesnek találom mindenekelőtt általában az alkotmány kérdésével foglalkozni. Szólni róla, mi tulajdonképen az alkotmány?

Számos meghatározása van ennek a tudományban.

„Az alkotmány az állam lényege”, mondja egy fel fogás, mindaz, ami az államra nézve egy meghatározott időben vagy hosszabb időn át különösen döntő jelentőségű.

Olyan felfogást is olvastam: „Az alkotmány az állam maga.” Ezt nem tudom elfogadni; sokkal inkább ezt: „Az alkotmány az állam szerkezete.”

Aristoteles szerint: „Az alkotmány a hatósági hatalom rendje az államokban, az a mód, amely szerint az felosztott.”

Más meghatározás: „Az alkotmány azoknak a jogszabályoknak az összessége, amelyek az állami főhatalmak, a törvényhozó, az államfői és a végrehajtói hatalom működését meghatározzák és ezek egymáshoz való viszonyát megállapítják.”

Mindezek a meghatározások — mint látjuk — csak egészen közvetve törődnek az állampolgárokkal, azok jogi helyzetével. Teljesebb meghatározásra van tehát szükség. S amióta az emberi jogok, a szabadságjogok nagyobb erővel dörömbölnek a tudomány, az állambölcselet kapuin, azóta nem is értenek más állami szerkezetet vagy rendet alkotmány alatt, mint olyant, amely a polgárok szabadságait, jogait, jogállását, szabadságainak biztosítékait is tartalmazza.

Krisztics Sándor mind e szempontok figyelembevételével így határozza meg az alkotmányt: „Az alkotmány jelenti azokat a jogszabályokat, illetve jogszokásokat, melyek szerint az állami főhatalmak, a törvényhozó, az államfői és végrehajtóhatalom, mint állami akaratot ki fejező szervek működnek s amelyek szerint hatáskörük és összetételük, valamint a közöttük lévő viszony megállapítást nyer. Az alkotmány jelenti továbbá azokat a jogszabályokat és jogszokásokat, melyek a szuverén hatalom önkorlátozását tartalmazzák a polgárokkal szemben, azaz az egyéni alapjogok rendszerét.”

Erre mondják azt, hogy ez az úgynevezett alkotmányos alkotmány és ezt rövidebben így foglalhatjuk össze: az alkotmány az állami főhatalmak szerkezete s ezek irányában az állampolgárok szabadságának biztosítása.

Igazán alkotmányos alkotmánynak az is kritériuma azonban, hogy az állampolgárok részvételét az államügyekben is biztosítsa.

Még rá kell mutatnom egy kategorizálásra, mely a magyar alkotmány szempontjából bennünket szintén érdekel s mely szerint van történelmi és úgynevezett írott alkotmány.

Történelmi alkotmányok alatt értjük azokat, amelyek nem egy egységes alaptörvénybe foglaltan szabályozzák mindazokat a kérdéseket, amelyek az alkotmány keretébe tartoznak, hanem a történelmi fejlődés során — nagyjából szokás következetes alkalmazásából, következetesen alkalmazott gyakorlatból, esetleg időnként egyes részletkérdésekre vonatkozólag hozott törvényekből — alakulnak ki és fejlődnek.

Ezzel szemben írott alkotmány az olyan alkotmányos rend, amely összes lényeges szabályait egy alapvető törvényben leli és amely alkotmánynak, illetve alkotmányos rendnek megváltoztatása rendszerint különös formaságokhoz, az egyéb törvények meghozatalánál előírt kellékektől eltérő, azoknál is szigorúbb kellékek megtartásához van kötve.

Az angolok büszkén hivatkoznak történelmi alkotmányukra és mi is büszkék lehetünk arra, hogy a művelt angolok is jól tudják, hogy Európában rajtuk kívül csak nekünk van történelmi alkotmányunk, mely belső értékénél fogva az övékkel együtt említhető.

A mi alkotmányunk történelmi és alkotmányos alkotmány és valóban ezeréves alkotmány, mert első hajtásai a honfoglalás korában fakadnak és mert azóta — ha sok vihartól tépve is — a jogfolytonosság talaján nőtt, fejlődött és mert sohasem szorítkozott az állami főhatalom gyakorlásának szabályozására, mindig biztosította így vagy

úgy, kisebb vagy nagyobb mértékben, a nemzet tagjainak jogállását, sőt beleszólását a nemzet, az ország ügyeinek intézésébe.

Már maga a honfoglalás egy nagy nemzeti tény volt.

Nem egy Batu kán indult el vasfegyelem alatt álló hadseregével országot hódítani a Kárpátok medencéjébe, sem nem egy Hódító Vilmos az ő katonáival, hanem egy szabad nemzet, szabad és együttes akarattal határozta el, hogy a régen itt járt ősök földjét, ezt a tej jel-mézzel folyó Kánaánt újból megszerzi.

Szabó Károly kiváló történelemtudósunk költői elképzeléssel, de úgy érzem, a valóságot legalább is nagyon megközelítőleg a következőket írja erről: „A kürtök megriadtak, fellengtek a zászlók, melyeken a szabad nemzet erejének s fenségének jelképéül az Etelétől örökölt Koronás Karvaly — ősmagyar néven Turul — magasan röpkedett; a nemzet jósai ünnepélyes nemzeti áldozat után, ihletett magasztosultsággal mutatták az irányt, amerre Etelének hagyományos öröksége fekszik.”

A nemzet maga — nemcsak vezére — vitte véghez a nagy feladatot, öntudatos részese volt a honfoglalás munkájának a nemzet minden fia és ennek egészen logikus folyománya a vérszerződés, mely közösnek mondja a szerzeményt, létrehozza a törzsszövetség intézményét a választott fejedelem alatt, aki reprezentánsa a nemzet egységének, de nem korlátlan úr, akinek hatalmát korlátozza a törzsi autonómia, a hadnagyoknak minden kérdésben meghallgatott tanácsa.

Szeretünk párhuzamot vonni az angol és magyar közjogi fejlődés között; sokban lehet is; de egy nagy alapvető eltérés az, hogy az angol jogfejlődésben a kiinduló pont a korona, a magyar jogfejlődésben a nemzet. Erre tanít Anonymusnak a honfoglalásról és a vérszerződésről szóló tudósítása is.

Lehet ugyan Anonymust, mint forrást, kritika alá vonni, lehet, hogy sok minden, amit mond, csak hagyomány, de maga az is sokat jelent, hogy mi volt és mi a hagyomány. Az is világot vet a nemzet lelkére, hogy mit ápol, mit hordoz szívében és agyában mint nemzeti hagyományt.

És egy bizonyos, ott ezer év előtt is élt és hangot kapott a nagy elv: „Semmit rólunk, nélkülünk”, amely elv azután, mint a nemzet önrendelkezési jogának elve, mint a nemzeti szabadság elve, valóban ezer éven át vörös fonálként húzódik végig nemzeti históriánkon. Benne van az elnyomás ellen lázadó nemesek akcióiban, az Árpádok korában csak úgy, mint Rákóczi, Bocskai és Bethlen szabadságharcában, vagy Kossuth Lajos végletekig vitt függetlenségi küzdelmében.

Benne van Corpus Jurisunkban is, mint egy nagy zenei műnek ismét és ismét visszatérő témája.

Az első írott törvény, melyben ez az elv a királyi hatalom nagyon nyomatókos hangsúlyozása mellett kifejezésre jut, Szent István törvénye s azután különböző formában és különböző megoldásban 900 esztendőn keresztül számtalanszor megismétlődik ősi törvénykönyvünkben.

Szent István első dekrétumában, az úgynevezett Intelmekben olvassuk: „A főemberek, országnagyok, ispánok, vitézek, nemesek hűsége, ereje, serénysége, emberségtudása, bizodalma a királyságnak ékessége.”

„Senkit pedig ezek közül szolgaságra ne vess, avagy szolgádnak ne nevezz. Vitézlő rend legyenek, ne szolgarend. Uralkodjál felette mindnyájan harag és kevélység és gyűlölség nélkül.”

„A tanács állít királyokat, kormányoz országokat, védelmezi a hazát és csendesíti a hadakozást, győzedelmet szerez, elkergeti az ellenséget, megnyeri a barátokat, városokat épít és elrontja az ellenség táborát.”

„Minthogy pedig hasznos a tanácskozás, már nekem úgy tetszik, hogy ne bolondok és maganagyzó és közép-szerű emberek gyülekezete legyen, hanem az öregebbek és jobbak, feljebbvalók és nagytiszteletű vének szóljanak hozzá és miveljék azt.”

„Annakokáért fiam, ifjakkal ne tanácskozzál és valaki kevésbbé bölcsen szóló, tanácsot attól ne kérj, hanem a vénektől, akiket az ő esztendeikre és bölcsességekre nézve megillet azon dolog.”

„Mindazáltal az ifjakat a tanácsból egészen kirekesz-tened nem kell. De valahányszor tanácsot tartasz vélek, ha szinte alkalmas lenne is tanácsok, vidd mégis mindig az öregebbek eleibe, hogy minden cselekedeteidet a bölcsesség mértékéhez mérjed.”

A bölcs király, ki teljesen kezébe vette a főhatalmat, szükségét érzi, hogy a nemzet felé megnyugtatót adjon.

Hangsúlyozza, hogy „a tanács állít királyokat” s hogy a király a tanácsot, még a fiatalokat is meg kell hogy hallgassa.

Kálmán király is ezen a nyomon halad, ő is a nemzet jobbainak meghallgatásáról beszél s megerősíti, sőt „feljebb építi” az első király által megformulázott alkotmányos gondolatot.

„Midőn látná — mondja dekrétumában —, hogy az ő koráig reánk súlyosodó polgári háborúk miatt az atyák hagyományai megromlottak, gyűlésbe hívta az ország főembereit és az előbb mondott szent emlékezetű István király törvényét az egész tanács hozzájárulásával rendre átvizsgálta: amelyben, ha megnézed, semmit el nem rontott, sőt inkább megjobbította azt, nem ugyan mint fundamentumot vető, hanem mint feljebb építő; azért, hogy a zsenge ültetés, mint hulló eső harmatával hasznosan megöntöztetvén, nyerjen növekedést az igazság által.”

Már II. Endre idejéig sok keserűség gyűlt fel a nemességben mellőztetése, ősi jogainak sérelmei miatt s mint az ő dekrétumából látjuk, kikényszerítik ezeknek hiánytalan elismerését.

Híres aranybullájában (1222-ből) többek közt ezeket olvassuk: „Országunk nemeseinek és másoknak is Szent István királytól szerzett szabadságát némely királyok hol tulajdon haragjok bosszújából, hol gonosz vagy önön hasznokat szerető emberek hamis tanácsadásából, sok pontban hatalmasul megrontották vala, azért a nemesség gyakorta sürgető könyörgésekkel zaklatta felségünket és előttünk való királyai fülét az ország állapotjának megjobbításáról.”

„Mi tehát az ő kérelmeknek mindenben eleget akarván tenni, kivel tartozunk is, jelesben azért, mert ez okon vélek már gyakortább nem kicsiny keserűségekre jutott ügyünk, amit a királyi tisztesség tökéletes megtartásáért eltávoztatnunk illik, ez pedig senki más által nem lehet inkább, mint általok: megadjuk mind nekik, mind országunk többi lakosainak azt a szabadságot, melyet a szent király adott.”

„Kivel tartozunk is”, kénytelen mondani a király: még annak elismerését is megkívánták tőle, hogy nem valami fejedelmi gratiából mondja, amit mond, hanem mert kötelessége.

Kötelessége olyannyira, hogyha — mint ugyanezen aranybullájának az úgynevezett ellenállási záradéka mondja: „Mi, vagy az utánunk következő királyok közül valaki ezen a mi szerződésünknek ellene járna valaha, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspököknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyájan és egyen-egyen, jelenvalóknak és jövődöbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk,

mind az utánunk következő királyoknak minden hűtlenség szégyenvallása nélkül ellentállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké.”

Zsigmond király az ő 1405. évi második dekrétumában szintén teljes egészében meg kell, hogy erősítse az ősi nemesi jogokat s ő már azt is elismeri, hogy törvényeit és rendeleteit főpapjaink, báróink és előkelőink „hozzájárulásával” hozza.

A következőképen jut ez ebben a dekrétumban kifejezésre: „Szívünk mélyében édes megfigyeléssel meggondolván azt, hogy az országunkban divó, különböző és gyakran ellentétes szokásokból országlakóinkra sok hátrány és sok kár hárul: a főpapjainkkal, báróinkkal és előkelőinkkel tartott gyülekezetben, ezek tanácsára, javaslatára és hozzájárulásukkal — előleges érett megbeszélés után, az egész ország javára, hasznára, előrehaladására és gyarapodására, királyi hatalmunknál fogva, üdvös törvények és rendeletek meghozatalára határoztuk el magunkat.”

Ugyanez a lényege Albert király 1439. évi dekrétumának is, melyből a következőket idézem: „Ennek az országnak régi törvényeit és szokásait és bármely rendű országlakosoknak, úgy egyháziaknak, mint világiaknak, jogait, amennyire azt igazságosan és tisztességesen és a főpapoknak, báróknak és az ország nemeseinek tanácsával és segítségével tehetjük, korábbi mértékük és állapotuk szerint fogjuk helyrehozni, megújítani és visszaállítani és abban továbbra is megtartani és megoltalmazni.”

László király 1435. évi, Pozsonyban kelt dekrétuma is ezt a szellemet tükrözi, mikor kívánja, hogy: „A király úr esküdjék meg, hogy Magyarországot országlakosaival együtt mindazokban a szabadságokban és törvényekben, valamint elismert szokásokban, együtt és egyenkint, sértetlenül meg fogja tartani, amelyekben elődjei, úgymint

nagyatyja, Zsigmond császár úr, és atyja, Albert úr ugyanezt az országot és lakosait megtartották és megoltalmazták.”

Nagyon pregnánsan, tömören és minden eddigi törvényhelynél világosabban fejezi ki Corvin Mátyás 1462. évi megbízólevele azt a tételt, hogy a király az országgyűléssel együtt intézi az ország ügyeit, mikor ezeket mondja: „Mindazok az ügyek, amelyek az ország közjavát tárgyazzák, az egész nemzet közös tanácsában, az országgyűlésen vitatandók meg és intézendők el.”

Ulászló király 1490. évi dekrétumában kifejezetten az „ország jogait, szokásait és szabadságait” erősíti meg e szavakkal: „Magyarországot az alája vetett többi országokkal, tartományokkal és a főpap urakat meg bárókat, az összes egyházakat és egyházi személyeket, valamint a nemeseket és városokat, úgyszintén az ország többi alattvalóit és lakosait régi jogaikban, kiváltságaikban, mentességeikben, szabadságaikban és jóváhagyott szokásaikban, amelyekben tudniillik a néhai megdicsőült királyok megtartották és amelyeknek birtokában és élvezetében voltak, meg fogjuk tartani, úgyhogy (amint az említett néhai Mátyás király úr tette) az ő ártalmukra és elnyomásukra, valamint e régi szokásaik ellenére, bármely keresett szín alatt, éppenséggel semmi újításokat sem fogunk behozni; azokat pedig, amelyeket a néhai igen dicső Mátyás király úr hozott be, el fogjuk törölni.”

Itt olvasunk először a főpapok, főurak, nemesek mellett a városokról s a többi alattvalókról s ezek régi jogairól és szabadságairól.

Nagyon érdekes II. Ulászló 1492. évi dekrétuma, mely VII. cikkelyében rendeli, hogy „... a királyi felség, mikor Magyarországnak és az alája vetett részeknek dolgai és ügyei forognak szóban, azok fölött másokkal, mint magyar tanácsosokkal tárgyalásokat és tanácskozásokat ne tart-

son és más idegen embereket és idegen nemzeteket az ilyen tárgyaláshoz és tanácskozáshoz ne bocsásson.”

Még érdekesebb az ő 1495. évi dekrétuma, melyben (XXV. cikkely) elmondja, hogy „amidőn a főpap és báró urak meg ő felségének tanácsosai egybegyűlnek, jobbadán csupa beszélgetéssel töltik el az egész napot és minden megállapodás nélkül válnak el egymástól, minélfogva megtörténik, hogy az országgyűlés az ő és a többi országlakosoknak is nem csekély költségére olyan hosszúra nyúlik, hogy a csekélyebb módú és szegény nemesek magukat elunván, eltávozni, vagy pedig haszontalanul és fölöslegesen költekezni s ekként a költségekben szerfölött kimerülve, végre saját kárukkal hazatérni kénytelenek.” Ezért rendelí, „hogy jövőre, midőn ő felsége valamely országgyűlést találna hirdetni, vagy más tanácskozásokat találna tartani, mindenekelőtt azokat az ügyeket s körülményeket s az ő, meg az ország ama szükségleteit terjessze e főpap és báró urak s ő felsége tanácsosai elébe, amelyek végett az országgyűlés megtartását elrendelte”. De rendelí azt is, hogy: „ők is, miután azokat megértették, minden magándolguk és ügyük abbanhagyásával, egyedül csak az elébük terjesztett ügyekről tanácskozzanak, határozzanak és végezzenek csendesen, mérséklettel és komolysággal”.

És ebben a dekrétumban találjuk meg a tanácskozási rend első szabályait, az első „házsabály”-t, mely így szól: „Ha pedig köztük valami nézeteltérés keletkeznék, akkor ő felsége főajtónállómestere (akinek az ily ügyek tárgyalása végett velük együtt jelen kell lennie), csendet parancsolván, mindenkinek szavazatát egyenkint kérje ki, hogy legalább így, az egyesek szavazatának bevétele után, a józanabb rész véleménye alapján jussanak egységre és egyetértésre és ekképen egész gondosságuk, igyekezetük és tapintatuk kifejtése mellett ő felsége az országgyűlést

mentül előbb befejezze és az időnkint felmerült ügyek annál könnyebben elintézését nyerjenek.”

A II. Ulászló három évvel későbbi, 1498. évi dekrétuma I. cikkelyében az évenkénti országgyűlést rendeli el Rákos mezején, azok tartamát 15 napban szabja meg s a távolmaradókat pénzbírsággal bünteti.

Nagy szegénység lehetett II. Lajos korában, mert szükségét látta az 1526. évi rákosi dekrétumában (XVI. cikkely) kimondani, hogy mert: „a szegény nemesek az országgyűlések folytonos tartása miatt annyira kimerültek, hogy sokan közülük fekvő jószágukat a túlságos költségek miatt elzálogosítván, örökös jobbágyságra jutottak: ennekutána jövőre (az országgyűlés szokásos határidején kívül) nem kell őket egybegyülekezésre kényszeríteni, ha csak nagy szükség nem forog fenn”.

Első Habsburg királyunk, I. Ferdinánd az emberei önkénykedései ellen nyújt — bizonytal sok panaszkodás után — biztosítékot az ő 1559. évi dekrétuma LXI. cikkelyének következő rendelkezéseivel: „Ha a mi kegyelmes intézkedéseinknek mindedig megfelelő eredménye nem volt, vagy a közelebbi pozsonyi országgyűlés óta a korábbi csapásokhoz és bántalmakhoz még újabb méltatlanságok és elnyomások következtek (ami bizonyára akaratunkon és rendelkezésünkön kívül történt), az minket föllötte nagyon búsít és eléggé kárhozzatni nem tudjuk.”

„Ennek okáért hajlandók és készek vagyunk minden utat és módot felhasználni arra, hogy a mi katonáinknak és másoknak, akikről azt tapasztaljuk, hogy a mi híveinket ok nélkül és igazságtalanul elnyomják, a szertelen féktelenségeiket és gonoszságukat a maga rendjén megzabolázzák és a mi hű alattvalóinknak szabadságait és kiváltságait megtartsák és megoltalmazzák; amiképen azt hiszszük, hogy királyi tisztünket e részben, eddig is, mindenkor teljesítettük.”

Hasonló az I. Ferdinánd dekrétumához a Miksa 1566. évi dekrétumának tartalma (XXVIII. cikkely).

Az 1618. évi XXVIII. törvénycikk — II. Mátyás dekrétuma — az ellen a visszaélés ellen nyújt védelmet, nehogy a királyi kancellárián megmásítsák az országgyűlés határozatait, tehát szintén a nemzeti akarat megnyilatkozását kívánja biztosítani — ezzel a rendelkezéssel: „A karok és rendek végzéseikhez vagy cikkelyeihez, amelyeket ő felsége elébe megerősítés végett terjesztettek, vagy ezután fölterjesztenek, semmit hozzá ne adjanak, se pedig azokból semmit el ne vegyenek.”

II. Ferdinánd 1635. évi dekrétuma XVIII. cikkelye kifejezetten dekretálja, hogy „a törvények és statútumok alkotásának hatalma és szabadsága a királyt és az országot illeti és egyéb határozatok, melyeket némelyek magánúton hoztak, egy országalakót sem kötelezhetnek”.

Nagyon nevezetes az I. Lipót 1687. évi dekrétuma, melynek IV. cikkelye az Aranybulla ellenállási záradékát a „király és ország közti bizalmatlanság kiirtására” elejti, de csak azért, mert nem kételkednek benne, sőt bizonyosak felőle, hogy „Ő felsége s annak említett örökösei s más utódai, az Ő legszentségesebb felsége előterjesztésében kifejezett jóságos atyai ajánlatának értelmében is, ugyané karokat és rendeket, nemkülönben utódjaikat is összes közös ősi jogaikban, kiváltságaikban, szabadságaikban és törvényeikben (előbb említett hitlevelének cikkei szerint) királyi uralkodásuknak minden idejében, kegyelmesen megvédik és sértetlenül megtartják”.

„Ő legszentségesebb császári és királyi felsége III. Károly király, az ő 1723. évi dekrétuma szerint (III. cikkely) az ország s az ahhoz csatolt részek összes hú karainak és rendéinek minden, úgy hitlevelekbe foglalt, mint bármely más jogait, szabadságait, kiváltságait s mentességeit és előjogait, az alkotott törvényeket s helybenhagyott szo-

kasokat kegyelmesen — szintén — megerősíti s meg fogja tartani.”

Ha alaptörvényekről egyáltalában beszélhetünk a magyar alkotmányban, úgy ennek kell neveznünk a II. Lipót 1790. évi dekrétumát, mely X. cikkelyében homályt nem hagyó precizitással biztosítja az ország függetlenségét s alkotmányos rendjét.

Csak a következőket idézem e dekrétum X. cikkelyéből: „Magyarország a hozzákapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg (beleértve mindenféle kormánysszékeit) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, s ennél fogva az 1715 : III., valamint az 1741 : VIII. és XI. cikkelyek rendelkezésének megfelelően, törvényesen megkoronázott örökös királyától, és így Ö szent felségétől s örökösitől, Magyarország királyaitól tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgatandó és kormányzandó ország.”

Ez a törvényhely volt Deák Ferenc nagy alkotmányjogi küzdelmének is legerősebb bázisa és támasza, ami mellett még a XII. cikkelynek a törvényhozás és magyarázás jogát meghatározó e szavait idézem: „A törvények alkotásának, eltörlésének s magyarázásának hatalma Magyarországon és a hozzákapcsolt részekben az 1741 : VIII. cikk rendelkezésének sérelme nélkül, a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt karokat és rendeket közösen illeti, s rajtuk kívül nem gyakorolható.”

Végefelé járok idézeteimnek, lássunk mégis egynéhányat még.

Ferenc király 1827. évi dekrétuma III. cikkelyében kijelenti, hogy: „az országnak a fölavatási esküvel megerősített alkotmányát minden időben védelmezni és fenntar-

tani kiváló gondjai közé sorozza, s azért az 1790/1 : X., XII., és XIX. cikkelyeit mind Ő maga állhatatosan megtartandja, mind mások által megtartatja.”

V. Ferdinánd 1848. évi törvényei IV. cikkelyében azt rendeli, hogy: „az országgyűlés jövendőben évenként, és pedig Pesten tartandván üléseit, az évenkénti ülésre az ország rendéit Ő Felsége minden évben, s amennyire a körülmények engedik, a téli hónapokra hívandja össze”.

Az 1867 : X. törvénycikk — ez már népképviselői országgyűlésen alkotott törvény — az országgyűlés költségvetési jogát védelmezi, mikor a következőket rendeli: „Mint hogy az évi költségvetésnek országgyűlésileg történendő megállapítása mindig csak egy évre terjed, s újabb megállapítás s megajánlás nélkül adót kivetni s behajtani nem lehet: oly esetben, midőn Ő Felsége az országgyűlést bármi okból előbb feloszlatja, vagy annak ülését előbb elnapolja, vagy berekeszti, mint a befejezett számadások beadása és a jövő évi költségvetésnek előterjesztése a minisztérium által teljesített s az országgyűlésen e tárgyak iránt határozat hozathatott volna: az országgyűlés még azon év folyamán és pedig olyan időben összehívandó, hogy mind a befejezett számadások, mind a jövő évi költségvetés az évnek végéig országgyűlésileg tárgyalathassanak.”

Végül még egyet, az 1886. évi I. törvénycikket idézem, mely az országgyűlés tartamát az eddigi rendelkezésekkel szemben öt évben szabja meg. „Az 1847—48. évi IV. törvénycikk 3., 4., 5. §-ai annyiban módosíthatnak — mondja e törvény —, hogy a képviselők 5 évig tartandó egy országgyűlésre és ezen országgyűlés mind az öt évi üléseire választatnak.”

Végig gondolva az idézeteken, amelyeket felolvastam, azt hiszem, megállapíthatjuk, hogy az alaphang mind egyikben ugyanaz. Ugyanaz a hang zúg 900 esztendőn ke-

resztül felénk a fejedelmi nyilatkozatokból, nemesek tiltakozásaiból, hitlevelekből, királyi dekrétumokból, törvény-artikulusokból.

Ugyanaz a hang: ragaszkodunk ősi jogainkhoz, szabadságainkhoz, ragaszkodunk hozzá, hogy mindenben meghallgattassunk.

Csak a hangszerelés más — néhol ünnepélyes kijelentés, majd ígéret, másutt a tiltakozás vihara, ismét másutt méltóságteljes felszólalás vagy deklaráció, úgy, amint azt az idők, viszonyok, a szükség, emberek, fejedelmek energiája vagy puhasága hozza magával. A lélek ugyanaz maradt, amit az őshazából hozott magával ez a szabad nemzet Pusztaszerre.

Persze, változik a hangszer, mely a hangot adja. Változik az organizmus, melyen át a nemzeti akarat kifejezést nyer.

A honfoglalás idején, a vezérek korában a nemzetgyűlés a nemzeti akaratot kifejező szerv. Ennek kezében a főhatalom is. Ez ad törvényt, nem paragrafusokban, hanem a nemzeti akarat nyilvánításával. A fejedelem katonai fő, egyébként azonban csak primus inter pares.

Változik a helyzet a királyság megszületésével. A nemzet a királyra ruházza a főhatalmat.

Jól látta már Gejza fejedelem s még jobban fia, István, hogy el kell vesznünk itt apró szigetnek a sok ellenséges nemzet tengerében, ha hozzájuk nem idomulunk s közöttük magunknak barátokat nem szerzünk; s miután Gejza fejedelem megcsinálja az előkészítő munkát a központosítás felé, István felveszi a keresztségét, fejére teszi a pápa adományozta koronát, a mindent összefogó királyi hatalom megteremtésével nyugati értelemben vett állammá organizálja a szétmálló törzsrendszerben elmorzsolódásnak kitett nemzetet, mely — mint Verbőczy tripartitumá-

nak II. része mondja — reáruházta „mind a törvényhozás, mind a birtokadományozás hatalmát, mind a bírói hatalmat az uralkodással és kormányzással együtt”.

„Átruházta”, mondja Verböczy és ez a lényeges. Mert azzal, hogy mind e hatalmat s jogot a választással királya kezébe tette le, egyúttal nem adta és nem áldozta fel a nemzet: a szuverenitás ősforrása továbbra is a nemzet maradt, a nemzet azonban királyi szervének összefogó erejével egy az eddiginél sokkal tökéletesebb egységbe foglaltatott.

A történelem horizontján felvillan szent koronánk fénye, hogy lassankint államiságunk egész erejét sugározza magából.

Szent István király él a nemzet által reá átszállított jogokkal. Éleslátással és energiával megorganizálja a nemzeti államot s az állami szuverenitás gyakorlását nemcsak formailag, hanem tényleg is minden vonatkozásban kezébe veszi.

Szent István király gyakorolja tulajdonképpen a törvényhozás hatalmát is, a törvényeket, mint királyi dekrétumait adja ki: azok kiadásánál a nép közvetlen megkérdezését mellőzi s csak az udvarában lévő előkelők véleményét kéri ki azok felől, az úgynevezett regális szenátusét, királyi tanácsét, mely összealkotásánál fogva a főrendiház őséneke tekinthető.

Nem is leplezgeti a nagy király, hogy az állami főhatalom teljét a nemzetgyűléstől magához ragadta. Külön hangsúlyozza dekrétumai II-ik könyvének bevezetésében: „ezért mi is Isten akarata szerint akarván kormányozni monarchiánkat, utánozva a régi és jelenkori uralkodókat, határozott megfontolással *rendeljük* nemzetünknek”.

A helyzet tehát lényeges fordulatot vett. Míg a fejedelmek korában a nemzetgyűlés a szuverén, addig most

Istvánnal a fejedelem lett szuveréné, a szuverenitás valóságos birtokosává s mellette a nemzet legjobbjai is csak mint véleményezők, tanácsadók szerepelnek.

Természetesen ez az állapot nem túlságosan tetszett a nemzet szabadsághoz, széleskörű alkotmányos jogokhoz szokott rétegeinek s ha az új berendezkedésbe, a királyság megszervezésébe beletörődtek, sőt ahhoz hozzásimultak is, s ha István királynak sikerült is az elégedetlenkedőket és ellentállókat leszerelnie, utána mindinkább növekedett a békétlenség a nemzet szabadságjogainak félretolása miatt s későbbi Árpádházi királyaink alatt — amint hallottuk a törvényidézetekből — már lehetetlen volt a nemzet akaratnyilvánításait mellőzni, úgy, hogy ekkor már kétségtelenül tartattak is országgyűlések, melyeken megtárgyalták a fölmerülő panaszokat, kívánságokat, hoztak határozatokat is, ha formális jogszabályokat, törvényt nem alkottak is.

A törvény ebben a korban is királyi dekrétum volt, mely mellett, mint élő jogforrás, a szokás szerepel.

Kálmán király uralkodása után a bajok mind nagyobb mérvet öltének; a királyi hatalom éppen túlkapásai miatt hanyatlásnak indul, az elégedetlenség mind szélesebb rétegekre terjed, az ország szabad lakosai — a nemesség — érzi, hogy sorsát immár nem bízhatja a királyra s a hatalmaskodó előkelőekre, az ősi szokásjogban sarjadzó szabadságjogok biztosítását mind hangosabban követelik, s az 1222-i országgyűlésen sikerül is II. András királytól kikényszeríteniök az aranybullát, mely egyrészt a királyi hatalom korlátait állapítja meg, másrészt pedig az ország szabad lakosainak szabadságjogait biztosítja.

Nem bocsátkozhatunk részletesen az aranybulla taglalásába, meg kell azonban állapítanunk azt, hogy bár ez is királyi dekrétum formájában adatott ki, lényegében a nemességnek alkotása, mert a nemesség kívánságai szerint

biztosítja az országlakosok (kik alatt a nemeseket kell értenünk) jogait s határozza meg a királyi hatalom kereteit. Az aranybulla tehát az első olyan királyi dekrétum, mely formailag ugyan még nem, de lényegében a nemzet és király megegyező akaratának kifejezője, mely tehát lényegében már megfelel a modern értelemben vett törvény közjogi fogalmának.

A bullának mindjárt első cikke kimondja, hogy „évenként a szent király ünnepét Fehérvárt tartoznak megünnepelni. És ha már jelen nem lehetünk, a nádor kétségkívül ott lesz helyettünk és a mi képünkben az ügyeket meg fogja hallgatni és az *összes nemesek, akik akarnak, ott szabadon* összejöhessenek”.

Első s alapvető törvény tehát az aranybulla, mely elrendeli, hogy az ország összes nemesei időnkint — a most idézett I. cikk szerint, évente tanácskozássra, panaszaik előadására összejöhessenek s bár ezek az aranybullában elrendelt összejövetelek inkább törvényt napoknak, sem mint törvényhozásra hivatott országgyűléseknek tekintendők, mégis ennek kétségtelenül első alapjai, mert hiszen az ily összejöveteleken a konkrét panaszok mellett bizonynyal megnyilvánultak általános természetű óhajtások s követelések is, felvetődtek jogalkotásra alkalmas gondolatok, melyek azután királyi elhatározások, dekrétumok formájában törvényvé érlelődtek.

Zsigmond király korában látjuk először határozott formában is kifejezésre juttatva azt, hogy az általános érvényű jogszabályokat tartalmazó királyi dekrétum, a törvény, a nemzet és a király közös elhatározása alapján jött létre, ami már most *expressis verbis* is deklarálta. Zsigmond király 1397. évi törvényeiben világosan benne van, hogy azokat a király a főpapokból, a bárókból, az ország megyéi által küldött s küldőiket teljes hatalommal képviselő nemesekből álló országgyűlésen, a bárók és

nemeseknek egymás közt folyt szorgos tárgyalása, tanácskozása és érett megfontolással történt határozata alapján adta ki. Az 1435. évi II. dekrétum bevezetése pedig azt mondja, hogy „főpapjainknak és báróinknak, nemkülönbén országunk nemeseinek, kik az ország testét, a távollévőket is teljes hatalommal képviselik, egyértelmű szavazata, tanácsa, megfontolása és megegyezése következtében rendeljük és határozzuk”.

Zsigmond után hozott törvényeink is mindvégig, egészen a rendi alkotmány megszűntéig, 1848-ig, megtartják külső formájukban a királyi dekrétum természetét, azonban már Albert királytól kezdve (1439) az a formula nyer és pedig mind világosabban alkalmazást, mely szerint a király az országgyűlés által alkotott törvénycikkelyeket elfogadja, megerősíti s erőre emeli, ami lényegében megfelel modern törvényeink formájának is.

Még csak arra kívánok a törvényhozó szerv: az országgyűlés fejlődése és kialakulása kapcsán rámutatni, hogy a kétkamarás rendszer a szükségnek megfelelően előbb tényleg jött létre és csak később jogilag.

Egészen természetes, hogy amíg a köznemesség, a nagy tömeg, szabad ég alatt tanácskozott és tárgyalt, addig az előkelőbbek a királyi udvarba mentek és ott külön beszéltek meg a fölmerült kérdéseket, anélkül, hogy ez az eljárásuk, ez a különválásuk törvényi alappal bírt volna.

Mária királynő alatt, az 1385-ben, Budán, tartott országgyűlésen a köznemesség nem is fejenként jelent meg, hanem olyképen, hogy minden megye négy tehetősebb nemest küldött a diétára.

Az első intézményes nyoma a főbb nemesek különválasztásának az 1495. évi XXV. t.-c.-ben található, mely 3-ik §-ában azt mondja, hogy „jövöre midőn Ő Felsége valamely országgyűlést találna hirdetni vagy más tanácskozásokat találna tartani, miután előbb a főpap és báró

urakat meg a többi tanácsosait egybehívta s mindenki részére az ő tisztének, méltóságának és állásának megfelelő helyet jelölt ki, naponkint minden egyéb tanácskozás mellőzésével mindenek előtt azokat az ügyeket s körülményeket s az ő, meg az ország ama szükségleteit terjessze e főpap és báró urak s Ő Felsége tanácsosai elébe, amelyek végett az országgyűlés megtartását elrendelte”.

E törvény szerint a király a „főpap és báró urakat, meg a többi tanácsosait” előzetesen, pár nappal az országgyűlés előtt fogja egybehívni, hogy ezek mintegy előkészítsék s ezzel megkönnyítsék az országgyűlés munkáját.

A mohácsi vést követő időben azután a főurak s a nemesség tanácskozása rendszeresen külön történik. Ferdinánd király megválasztását például a főurak 1527-ben a pozsonyi várban, a köznemesek a vár terén erősítik meg.

Mindez azonban még csak a tényleges gyakorlaton alapuló szokás, aminek törvényerőt jóval később, 1608-ban, ad az ezé vi koronázás utáni I. t.-c, mely 4. §-ában kifejezetten a „főpap, báró urak gyűléséről”, 8. §-ában a „főpapok, bárók és mágnások testületéről” szól, megkülönböztetvén ezt a „generális diétával”, azaz, az országgyűléssel szemben.

Nem lehet részletesen szólanom ma a királyi hatalomról, annak fejlődése külön előadásnak is nagy téma volna. Köteteket lehetne erről írni.

Csak egyet húzok itt alá. Ezt a történelem tanítja. A királyt, ki jogát a nemzettől vette, ki a nemzetet reprezentálta, kiből a nemzet önmagát látta összefoglalva és képviselve, a nemzet mindig tisztelettel övezte.

Nem is igen találunk törvényt, mellyel az ő jogát kellett volna megkicsinyítés vagy támadás ellen védelmezni. A király lehetett erős, lehetett gyenge, királya volt a magyarnak mindig.

Az államfőnek a Szent Korona reá hulló fénye mindig kivételes pozíciót tudott biztosítani.

A magyar szabadságszerető, jogaihoz ragaszkodó, de választott fejét mindig tisztelő nép volt.

Aki az eddig elmondottakat végighallgatta, arra mindez — ami változatos képét adja alkotmányosságunk ezeréves fejlődésének — nem tehetette azt a benyomást, hogy egy megkövült intézménnyel állunk szemben, hogy nálunk egy változhatatlan, merev alkotmányos rend fejlődött ki és érvényesült évszázadokon át, hanem — azt hiszem — inkább úgy hatott mindannyiunkra az egész, mint egy nagy és izgalmas drámai költemény, tele küzdelemmel, diadallal, bukással, erőfeszítéssel, szenvedéssel, bölcseséggel, reménységgel és hittel.

Mennyi szent tusakodás —, de nem hiába való tusakodás! — A nemzet él és reménnyel nézhet a jövőbe.

Úgy gondolom, lehetetlen volt meghatódás nélkül siklani végig tekintetünkkel ezeréves alkotmányosságunk megnyilvánulásai előtt.

Önkéntelenül jön ajkunkra Zrínyi Miklós szava: „Bizony, egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók.”

Ez a nemzet, mely mint szabad nép jött őshazájából, ezer küzdelem között is szabad nemzet tudott maradni. Tudott ragaszkodni tradíciókhoz és tudott megújulni. Nem öregedett el, mert képes volt új ideákat fölvenni és azokat nemzeti lényébe, vérrendszerébe, annak gyökérszálaig fölszívni.

Csak a keresztény nyugati kultúrára utalok, melyet teljesen magáévá tett, sőt melynek csakhamar legáldozatosabb védője és harcosa tudott lenni és utalok a keresztény nyugati államok alkotmányos berendezkedésére, melyet szintén sok vonatkozásában átvett anélkül, hogy saját hagyományait elvetette volna. Szent István

dekrétumának II. könyvében olvassuk: „... mivelhogy minden nemzet az ő tulajdon törvénye szerint igazodik, azért mi is országunkat Isten akaratából kormányozván, mind a régi és mostani császároknak példájokra, tanácsi elmélkedésből szabtuk módot a mi népünknek, hogyan élne tisztességes és háborúság nélkül való életet”.

I De utalok a parlamentarizmusra is, amelyet 1848-ban oltottunk bele a mi régi alkotmányos rendszerünkbe, és amely minden nehézség nélkül — úgyszólván azonnal — virágzó fejlődésnek indult és úgy kibontakozott, mintha mindig annak szabályai szerint éltünk volna. Igaz, hogy megfelelő aléptmény volt hozzá rendi alkotmányunk.

De tanulékony is volt a magyarság. Ami jót és hasznosat látott másutt, azt eltanulta. A viszonyokhoz tudott alkalmazkodni. Bele tudta magát élni környezetébe, szokásaiba. Tudott haladni az idővel, meg tudott felelni a nemzeti helyzet követelményeinek, tudott alkalmazkodni ahhoz. Még a legnehezebb időkben sem hiányzottak belőle azok az erőforrások, amelyek egyéniségét fenntartották. Bármily nagy áldozatok, szenvedések árán is — két pogány között is — meg tudott maradni.

A történelem beszél, tanít, irányít, parancsol. Ma is. A szabadságnak és a rendnek, a közszabadságnak és a központi hatalomnak folytonos erőpróbája a mi történelmünk hosszú századok óta. Amikor e tényezők egészséges egyensúlyban voltak, akkor erősek voltunk. Sajnos, sokszor éppen akkor, amikor a legnagyobb erőre lett volna szükségünk, a legnagyobb volt a szabadság, és a legkisebb a központi hatalom. így volt ez a mohácsi vész idején. Nagy tanulság ez számunkra ma is.

Ezer éven át, sokszor járva a sír szélén, meg tudtunk állni, mert tudtunk regenerálódni. Nem pusztultunk el, mert nem vénhedtünk meg. Ami igazán szent és drága a mi

alkotmányunkban, azt megőriztük és megőrizzük a jövőre is, de nem hunyjuk be szemünket és nem zárjuk be fülünket a mindenkori ma szükségességei előtt sem.

A magyar alkotmány alkotmányos alkotmány, történelmi alkotmány, hajlékony alkotmány. Ez jövőjének a legerősebb biztosítója, de ez nemzetünk előrehaladásának és fejlődésének is egyik legnagyobb erőforrása.

A kiadásért felelős :

Dr. Egyed István egyetemi tanár, az Országos Nemzeti Klub főtitkára.

30.221. — Kir. Magy. Egyet. Nyomda Budapest. (F. : Thiering Richárd.)